

ти на майбутнє. Третя секція була проведена переважно силами Ради молодих вчених нашого Інституту (модератор – кандидат юридичних наук, доцент А. М. Гурова) і стосувалася широкого кола питань юридичної науки.

За наслідками конференції готується до друку збірник матеріалів.

Рада молодих вчених Інституту, яка вже спромоглася напрацювати в своїй діяльності певні підходи, стиль та традиції, сподівається в недалекому майбутньому реалізувати нові масштабні плани та проєкти на благо академічної юридичної науки.

Т. І. БОНДАРУК,

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВознавство І ЄвРОПЕЙСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ПРОСТІР: ПРОБЛЕМА ДЕФІНІЦІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ (ЗА ІСТОРИКО-ПРАВОВИМИ МЕТОДОЛОГІЧНИМИ СЕМІНАРАМИ)

Упродовж 2020 р. співробітники відділу історико-правових досліджень продовжували опрацьовувати планову наукову тему «Українське правознавство в антропологічному вимірі та європейському правовому просторі». В рамках цієї НДР проведений цикл методологічних семінарів, присвячених наріжним проблемам дослідження, які до сьогодні не набули належного усталення в правовій науці – «*Поняття європейського правового простору, його географічні, темпоральні та структурні характеристики*» (27 жовтня, 3 листопада 2020 р.) та «*Українське правознавство як предмет дослідження: зміст поняття і «робоча» дефініція*» (26 листопада і 3 грудня 2020 р.).

На першому семінарі заслухано та обговорено доповідь професора І. Б. Усенка «*До історіографії концепту «правовий простір»*». Доповідач зазначив, що розробленню концепту правового простору в юридичній науці передували наукові напрацювання щодо дії правових актів у просторі і часі, як природними сферами, у яких живе людина. Класичним прикладом такого підходу є праці А. О. Тілле «*Время. Пространство. Закон. Действие советского закона во времени и пространстве*» (1965), Ю. О. Тихомирова «*Действие закона*» (1992) та ін.

Нині бачення правового простору ґрунтується на ідеї соціального (соціокультурного) простору. Ця ідея в юридичну науку була привнесена французькими і американськими соціологами у 60–70 роках ХХ ст. Часто згадують у зв'язку з цим П. Сорокіна. Значного поширення набули також погляди П'єра Бурдьє, відображені, зокрема, у його статті 1986 р. «*Влада права: основи соціології юридичного поля*». В пострадянський час ідея правового простору набула відображення у популярній перекладній праці Ж.-Л. Бержеля «*Загальна теорія права*». Визнання правового простору, поряд з економічним і політичним, частиною соціального простору зумовило філософсько-правове осмислення його природи, сприяло відходу від його розгляду лише в аспекті єдиної системи нормативних актів і юридичної практики та формуванню нового підходу до теоретико-методологічної проблеми дослідження системи правового регулювання загалом.

Серед найвідоміших сучасних російських праць, у яких продемонстровано такий підхід, можна назвати монографії: І. Н. Барцица «Правовое пространство: основные признаки и закономерности развития (2000)», М. М. Козюка «Правовое пространство и правовые коммуникации (2002)», В. П. Малахова та В. В. Суханова «Правовое пространство» (2004), О. О. Федорченка «Правовое пространство: общие подходы» (2012), М. О. Капустиної «Правовое пространство: формирование системной концепции правового регулирования» (2016) та ін.

Дефініції пропонуються дуже різні. Ось, наприклад, так зване інструментальне (юридично-технічне) визначення: юридичний (правовий) простір – уявний простір, що виражає матрицю, в рамках і на основі якої кожному елементу сукупності правових норм, нормативно-правових актів, правових і юридично значущих явищ, відносин і подій, суб'єктів та об'єктів публічного управління, публічно-правових та інших правових відносин атрибууються свої набори параметрів (специфікацій), що прив'язують їх до певного «образу місця» в цій матриці, а також визначається як формальне право, як формальна правова система взаємодії (в рамках такої топології) з суб'єктами і об'єктами публічного управління у конкретних обставинах, надаючи певну свободу такої взаємодії (І. В. Понкін).

В українській науці найбільшого опрацювання зазнали філософсько-правові аспекти правового простору. Доречно згадати дослідження А. С. Романова «Людина у природно-правовому просторі: інтелігібельний і сенсибельний виміри» (2016), низку праць В. М. Кравчук, Ю. М. Оборотова та ін. Інша поширена практика, коли правовий простір розглядається переважно в межах дослідження правової системи.

Продовжуючи наукову дискусію, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Т. І. Бондарук у доповіді «**Правовий простір як соціокультурний феномен**» наголосила на багатозначності поняття «правовий простір», що зумовлює, з одного боку, його активне циркулювання у правовому дискурсі у різних, іноді взаємовиключних контекстах, з другого – свідчить про наявність певних процесів і елементів, які потребують для свого означення наявності такого поняття (категорії). Підхід до права як до багаторівневого соціокультурного феномену зумовлює звертання до категорії «правовий простір» саме у такому контексті. Вихідними для відповідної рефлексії, очевидно, є філософське осмислення феноменів «простір», «час», «соціум», «культура», що набуло відображення у філософському аналізі поняття «соціальний простір», що здійснювався багатьма мислителями, починаючи від Р. Декарта, Т. Гоббса і Г. Лейбніца. Найважливішими для правознавства видаються дослідження соціального простору в контексті культури, коли йдеться про простір соціокультурний. Зокрема, вирізнімо тут напрацювання П. Сорокіна та П. Бурдьє.

Так, П. Сорокін вивчення соціокультурного простору як такого, в усіх його суттєвих аспектах пропонує зосередити навколо трьох основних наукових проблем: 1) на аналізі істотних характеристик соціокультурних явищ та їхніх структурних аспектів; 2) на студіюванні головних і повторюваних форм соціальних і культурних процесів в їхніх динамічних аспектах; 3) на з'ясуванні загальних відносин і взаємозалежності між різними класами соціокультурних явищ. До основних культурних систем автор інтегралістської соціології відносить мову, науку, філософію, релігію, мистецтво, етику і право, для адекватного опису яких і є необхідною особлива категорія соціального, а відповідно і правового простору.

Слід погодитися з В. М. Кравчук, що існує залежність розуміння обсягу поняття «правовий простір» з точки зору конкретного розуміння права, що залежить від світоглядної позиції конкретного дослідника і є причиною різноманіття контекстів, і, загалом, діапазону використання цього терміна, а розуміння сутності права стає визначальним для концептуалізації правового простору, відображення його багатогранності й багаторівневості. Дослідниця обсяг розуміння сутності і змісту поняття «правовий простір» ставить у залежність від найпоширеніших за «ідеологічним» критерієм юридико-позитивістського (нормативістського), природно-правового і соціологічного типів праворозуміння та пропонує поєднати їх, надаючи власне визначення правового простору як цілісного комплексу правових явищ, дій і подій, взаємозв'язків і відносин, зумовленого об'єктивними закономірностями розвитку людства, усвідомленого і постійно відтворюваного людьми та їх об'єднаннями, що використовується ними для досягнення своїх цілей, реалізації правових домагань.

Поряд з тим уявлення про «правовий простір» буде надто різнитися у прихильників різних його типів, а тому доцільніше обирати відповідно до кожного з них певний набір координат дослідження правового простору на основі класичного чи неklasичного методологічного інструментарію. На нашу ж думку, правовий простір є онтологічною метафорою саме неklasичного праворозуміння, яке, демонструє зокрема С. Мюллер-Молл, вирізняючи три основні ознаки права – гібридність, релятивність та динамічність, які розглядаються у співвідношенні з нормативністю та комплексністю права та пропонує мислити *право як простір*. Водночас простір розуміється як реляційна, динамічна структура, що утворена різними елементами, і відносини між цими елементами не є стабільними і заново створюють новий простір (див.: Muller-Mall S. *Legal Spaces Towards a Topological Thinking of Law*, 2013).

З огляду на це можна погодитися з Є. Г. Зінковим, який зазначає, що «правовий простір» є не що інше, як взаємозв'язки і відносини, що виникають між суб'єктами та об'єктами правовідносин, правотворчості та правозастосування, які пов'язують в єдине ціле все різноманіття соціальної життєдіяльності суспільства і держави, здійснюючи просторові складові феномена «право». До цього слід додати Сорокінські «істотні характеристики права як соціокультурного явища, головні і повторювані форми право-культурних процесів та взаємозалежності між правом і іншими класами соціокультурних явищ» і на цій основі висунути поняття правового простору як ключового у дослідженні українського правознавства.

Два подальших засідання присвячувалися безпосередньо поняттю українського правознавства. Правознавство є знання речей божественних і людських, що справедливі і що несправедливо, казав Домітіус Ульпіан, нагадав професор І. Б. Усенко у доповіді **«Що таке українське правознавство»**.

Він зазначив, що, як правило, правознавство ототожнюється з синонімічними поняттями «юриспруденція» та «юридична наука», але чи так це однозначно. В «Юридичній енциклопедії» *правознавство* – це галузь знань про закономірності розвитку держави і права, *юридична наука* – система знань про об'єктивні закономірності розвитку держави і права, їх місце і роль у суспільному житті, а *юриспруденція* – знання, наука знання права. Останній термін вживається у значенні як юридичної науки, так і сфери практичної юридичної діяльності. В науковому аспекті він близький до терміна «правознавство».

Як видається, в конкретному застосуванні кожний із згаданих трьох термінів має свої нюанси, хоча, можливо, і не зовсім очевидні.

Доповідач запропонував у дослідженні українського правознавства розглядати правознавство як комплексне поняття, яке відображає загальний стан набуття (науку), передавання через навчання (освіту) і використання в практичній діяльності професійних юридичних знань. В особистому (антропологічному) вимірі правознавство характеризується насамперед юридичною компетентністю (правовою грамотністю) фахівця, зокрема його професійною правовою свідомістю (насамперед правовою ідеологією). Отже, поняття «українська юридична наука» або «українська юридична наука і освіта» є значно вужчими. Своєю чергою поняття «правознавство» є вужчим за юридичну діяльність, оскільки остання складається не лише з набуття, поширення і використання юридичних знань, а й з професійної майстерності (навичок наукових досліджень, педагогічної майстерності, оперативного мистецтва тощо). Хоча юридична діяльність, пронизуючи своїм правовим впливом майже всі сфери суспільного життя і так само проваджувана уповноваженими на те суб'єктами, які володіють юридичними знаннями та юридичним мисленням, тією чи іншою мірою постулюється правознавством.

За такого підходу до предмета дослідження «Українське правознавство в антропологічному вимірі та європейському правовому просторі» з урахуванням його антропологічного аспекту також входить загальна характеристика юридичної спільноти (носіїв юридичних знань) як певної корпорації (юридичний етос). Саме етос (за М. Вебером) як узагальнена характеристика культури певної соціальної спільноти, яка виражена в системі її панівних цінностей і норм поведінки, може дати уявлення про еталони поведінки, цінності, стиль життя, врешті стиль правового мислення правознавців.

Погляд вітчизняних філософів на проблему розглянула у своїй доповіді *«Українське правознавство в контексті історико-філософської концепції В. С. Горського»* Т. І. Бондарук. Доповідач зазначила, що філософія і право як способи осмислення і впорядкування людського буття мають давно і тісно переплетену історію. Філософська рефлексія часто передувала правовому оформленню людських стосунків, а правові норми відповідно надавали деяким філософським сентенціям чіткої форми.

І, природно, що історико-філософська концепція визначного українського філософа Вілена Сергійовича Горського дає базові вихідні підстави, а подекуди і прямі аналогії для спроби реконструкції розвитку українського правознавства як культурного явища, як соціокультурного феномену. Її вихідним моментом стала сама пропозиція аналізувати історію філософії у контексті культури, що мало наслідком перебудову самого характеру історичного мислення, в якому культура є сферою реалізації людських цінностей (аксіологічний аспект) та утворює простір людського спілкування.

Культура, зазначає В. С. Горський, за своєю природою інтерсуб'єктивна, вона передбачає ряд суб'єктів, що вступають між собою у спілкування. Спілкування ж можливе за наявності певної спільності, взаємної причетності партнерів до якихось споріднених цінностей. Вирішальними принципами, на яких має ґрунтуватись перехід до бачення історії філософії на рівні культури, учений висував «діалогізм» і гуманізацію, що цілком стосується і права.

Загалом детермінація права культурою – право посідає визначне місце в суспільстві, бо є глибинним виразником його культури (Б.О.Кістяківський), – стає дедалі визнанішою.

Запропоноване В.С.Горським осмислення історії української філософії у контексті історії національної культури в координатах генезису (до складу історії української філософії тим самим входять ті вчення, що визрівали на терені культури України, незалежно від того, у якому краї через обставини життя довелося формулювати ці ідеї їхньому авторові) та функціонування філософської системи, теорії чи ідеї (історія української філософії вивчає й ті ідеї, що були створені представниками інших національних культур, але реально функціонували у складі української культури, були сприйняті нею і справили певний вплив на її розвиток), на нашу думку, є засадничими і для історії українського правознавства.

Загалом учасники згаданих методологічних семінарів, а в обговоренні доповідей взяли участь усі співробітники відділу, погодилися, що викладені підходи до концептів «правовий простір» та «українське правознавство» цілком можуть бути покладені в основу дослідження українського правознавства в соціокультурному контексті.

А. М. ГУРОВА,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНА МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КОНФЕРЕНЦІЯ «СПІЛЬНІ НАДБАННЯ В КОСМОСІ» (АРИЗОНА, США)

24–26 лютого 2021 р. на базі Міжнародної асоціації вивчення спільних надбань Аризонського державного університету (International Association for the Study of the Commons (IASC), Arizona State University) пройшла міжнародна міждисциплінарна конференція на тему «Спільні надбання в космосі». У ній взяли участь вчені у галузях економіки, соціології, історії та права зі США, Португалії, Франції, Люксембургу, Італії, Австралії, Греції, Польщі, Мексики, Сполученого Королівства, Канади, Індії, Філіппін та України.

На конференції було представлено 45 доповідей, поділені на 6 секцій, у межах яких на панельних дискусіях було обговорено такі теми, як охорона культурної спадщини на Місяці, управління дослідженням та використанням ресурсів на Місяці, механізми розподілу космічних ресурсів, управління рухом в навколосемному космічному просторі, еколого-правові питання захисту космічного простору та небесних тіл.

Під час конференції було обговорено концепцію економічного управління на Місяці, яка передбачає створення спеціального органу, який складався б з 49 відсотків з урядових та 51 відсотку неурядових представників, які збирали б внески за використання інфраструктури Місяця, а також розглянуто Декларацію прав Місяця, в якій чітко закріплена його суб'єктність з правами, зокрема, на збереження екологічної цілісності, взаємовідносин з навколишнім середовищем Землі та живими істотами, а також право залишатися вільним від людських конфліктів чи війн небесним тілом. У контексті пошуку найоптимальнішої моделі управління космічними ресурсами учасниками конферен-